

אורד וינגייט: ידידות במבחן

מיכאל אורן

כששהיתי לאחרונה בווינגטון לצורך מחקר, התפנית מעיסוקיי לזמן מה ונסעתי לבקר חבר ותיק. מונית הביאה אותי ל"שכונה" שלו – בית הקברות הלאומי בארלינגטון – שבו סיפק לי מרכז המידע את כתובתו המדויקת: חלקה 12, קבר מספר 288. זה היה מקום מנוחתו האחרונה של האלוף אורד וינגייט, קצין בריטי הידוע כאבי לוחמת הגרילה המודרנית. וינגייט, שרבים ייחסו לו את שינוי המגמה לרעתן של מדינות הציר באתיופיה ובבורמה במהלך מלחמת העולם השנייה, היה טקטיקן מבריק וחדשן נועז. וינסטון צ'רצ'יל הכריז כי "יש בו גאונות והוא היה עשוי ללא ספק להיות לאדם גדול, לאיש של ייעוד". ואולם, לא חסרו לווינגייט גם מבקרים; בה בעת שאחדים העריצו אותו כגיבור וכאיש חזון, אחרים השמיצו אותו כאגואיסט, אקסצנטרי ואפילו מטורף.

בנקודה אחת הסכימו כל אלה שעקבו אחרי מעשיו ותולדות חייו: וינגייט היה ציוני. כשזנחו הבריטים כמעט לחלוטין את הבטחתם לבנות בית לאומי ליהודים, הקים וינגייט, שתמך ללא פשרות במדינה יהודית בשנות השלושים המאוחרות, את פלוגות הלילה המיוחדות (הפל"מ), כוח לחימה יהודי שהציל יישובים רבים מהרס במהלך המרד הערבי (1936–1939) והכשיר מנהיגים צבאיים כמו יגאל אלון ומשה דיין, שהיו מאוחר יותר הגרעין של צבא ההגנה לישראל. וינגייט חלם לפקד יום אחד על הצבא היהודי הראשון מזה אלפיים שנה, ולהוביל את המאבק להקמת מדינה יהודית עצמאית בארץ ישראל.

סביב דמותו של וינגייט צמחה ספרות מגוונת. את הספרים המוקדמים ביותר עליו כתבו כתבים צבאיים וחברים לנשק, שרובם שירתו עימו בבורמה ובאתיופיה. חיבורים דקיקים מאת צ'רלס רולו (הפושטים של וינגייט, 1944), ברנרד פרגוסון (מעבר לצ'נדווין, 1945; האדמה הירוקה הפראית, 1946), וילפרד ברצ'ט (צבא הצללים של וינגייט, 1944), לנרד מוזלי (גדעון יוצא למלחמה, 1955) ורבים אחרים סיפרו על המרץ ועל כוח ההתמדה של וינגייט, על קור הרוח שגילה תחת אש ועל מנהיגותו הבלתי נלאית. אך כנגד כל תיאור חיובי של וינגייט, הופיע תיאור אחר שתקף אותו. ביקורתיים במיוחד היו ההיסטוריונים הצבאיים הרשמיים של בריטניה, אס"א פלייפר (עורך הים התיכון והמזרח התיכון, כך, א, 1954) וודברן קירבי (עורך המלחמה נגד יפן, 1969). למרות שהיו מחויבים מכוח המסורת להיות אובייקטיביים והוגנים, השקיעו כותבים אלו מאמצים ניכרים בהוקעת וינגייט כקצין אנוכי, לא יציב ומחוצף.

דיוקנאות אלו היו כה מנוגדים, עד שחיבורים נוספים נכתבו מאוחר יותר כדי ליישב ביניהם. בין אלה ראויים לציון וינגייט וההיסטוריונים (1987) מאת פיטר מיד ווינגייט והצ'נדויטים (1994) מאת דייוויד רוני. דמות מורכבת יותר של וינגייט עלתה גם מכמה ביוגרפיות, שחרגו מעבר לתיאור מערכות צבאיות ספציפיות כדי לסקור את חייו בכללותם. אורד וינגייט מאת כריסטופר סייקס (1959) הדגיש את המקום המרכזי שתפסה הציונות במחשבתו של וינגייט. הספר, המצטיין בפרטנות ובאיזון מדוקדק, נותר אמביוולנטי ביחס לנושאו – בדומה לגישתו של סייקס לציונות בכלל. וינגייט זוכה ליחס אוהד יותר בביוגרפיה שכתב טרוור רייל, אורד וינגייט: חייל חריג, שיצאה לאור ב-1995. אף על פי שרייל מוסיף רק מעט פרטים מעבר לאלו שהציג סייקס לפניו, הנימה הפחות אקדמית שהוא מאמץ בספרו הופכת את וינגייט לנגיש יותר.

ביוגרפיות אלו המשיכו את מה שהיה ביסודו דיון בריטי פנימי. בישראל, לעומת זאת, הציגו ספרי ההיסטוריה וספרי הלימוד את וינגייט מאז ומתמיד כדמות הרואית, גדולה מהחיים, שהעם היהודי חב לה חוב עמוק שלא יישכח. ישראל כרמי, שלחם תחת פיקודו של וינגייט בפל"מ, הציג באור חיובי את תרומתו למאמץ הציוני בחיבורו הביוגרפי בדרך לוחמים (1960), ואברהם עקביה, אף הוא איש הפל"מ, תיאר באופן אוהד את הקריירה המלאה של מפקדו בספרו אורד וינגייט: חייו ופועלו (1993).

ברם, בשנים האחרונות, עם התגברות ביקורתם של "ההיסטוריונים החדשים" בישראל על גיבורי התנועה הציונית, נפתחה גם במדינה היהודית

מתקפה על דמותו של וינגייט. את הקו החדש מוביל העיתונאי-היסטוריון תום שגב. במרץ 1999, בביקורת על האינתיפאדה הראשונה: דיכוי המרד הערבי על ידי הצבא הבריטי בארץ ישראל 1936-1939, ספר על המרד הערבי הגדול מאת יגאל אייל, תיאר שגב את וינגייט כ"מטורף לא קטן, אולי סדיסט", והוכיח את אייל על כך ש"הוא מעלים עין גם מפשעי המלחמה שביצעו אורד וינגייט ואנשיו". בספרו שלו, שיצא לאור כמה חודשים מאוחר יותר, ימי הכלניות: ארץ ישראל בתקופת המנדט (1999), מציג שגב את וינגייט כלוקה בהזיות וכבעל נטיות רצחניות, "מטורף" ש"הפעיל טרור נגד טרור". על אף שהוא מצטט דברי שבח על וינגייט מפי בן-גוריון, חיים וייצמן ומשה שרת, שגב מסרב להודות שהיו לו צדדים חיוביים, אפילו בתור מפקד צבאי.

ניתן היה לצפות ששלילה מוחלטת כזאת כלפי אדם שזכה עד כה בישראל להערצה מקיר אל קיר תעורר גל של ביקורת. אבל עמדתו של שגב כמעט לא זכתה לתשומת לב בעיתונות הישראלית. יוצא מן הכלל בולט אחד היה גדעון לוי, בעל טור בעיתון הארץ, שכתב ביוני 1999 מאמר המשבח את שגב על שחשף את וינגייט כ"תמהוני בעל נטיות סדיסטיות" ש"התעלל בערבים". לוי טען כי חשיפת "הצדדים האפלים" של מיתוס וינגייט היא שירות רב-ערך לציבור, וקרא ללמד על "הצדדים האפלים" האלה בבתי הספר הממלכתיים. שגב שינה את תדמיתו של וינגייט בהצלחה כה מרובה עד שחודש מאוחר יותר, בביקורת בהארץ על ביוגרפיה חדשה של הרב הראשי הספרדי הראשון, ציין יחיעם פדן בצער שווינגייט "נחשב, עד השנה, ל'ידיד'". על אף שהקריאה לשנות את הדרך שבה מלמדים על וינגייט בבתי הספר עדיין לא נענתה – רוב ספרי הלימוד ממשיכים להציג אותו באור חיובי ביותר – יש לציין שספר ההיסטוריה החדש של משרד החינוך, עולם של חמורות (1999), הוא ספר הלימוד הראשון של המשרד הסוקר את שנות השלושים בלי להתייחס כלל לתרומתו של וינגייט לציונות.

חשוב, אם כן, שבדיק בשעה שדמותו של וינגייט החלה לספוג את אש הביקורת בישראל, יצאה לאור ביוגרפיה חדשה מאת חוקרים בריטים, המציגה אותו באור חיובי. הספר אש כלילה: וינגייט של בורמה. אחיפיה וציון, מאת ג'ון בירמן וקולין סמית (רנדום האוס, 1999), הוא הביוגרפיה המקיפה ביותר שנכתבה על וינגייט עד כה. בספר זה מופיע וינגייט במלוא מורכבותו וייחודו: אדם מבריק ובעל תעוזה, שהתנהגותו הייתה בלתי קונבנציונלית בעליל. זהו ספר חובה לכל מי שרוצה להבין דמות ציונית רבת-השפעה זו.

בירמן וסמית, עיתונאים המוצבים בקפריסין, הם בעלי ניסיון נרחב בסיקור המזרח התיכון, ואין להאשימם בגילוי חיבה מיוחדת כלפי ישראל. אדרבה, הטקסט גדוש בעקיצות המכוונות נגד המדינה היהודית ("לא בדיוק האור לגויים" שעליו חלם וינגייט) וצבאה (מכשיר של "התפשטות טריטוריאלית", ההורס "במרץ ובהתלהבות" בתי ערבים "בגדה המערבית וברצועת עזה הכבושות"). ואולם, למרות עמדותיהם כלפי ישראל, ועל אף שלא טרחו להיעזר בשפע המקורות בעברית על אודות וינגייט – דבר שהוא לבטח הליקוי הגדול ביותר בספר – מצליח אש בלילה לתפוש את טבעה של הציונות של וינגייט, ואת השפעתה על פעולותיו בארץ ישראל. וינגייט, מבינים המחברים, לא רק דגל בריבונות יהודית בארץ ישראל כציווי היסטורי; החתירה לקראת מימושה הייתה הכוח המניע של חייו.

צ'רלס אורד וינגייט נולד בשנת 1903, אחד משבעה ילדים במשפחה פרוטסטנטית אדוקה. "בימי ראשון", כותבים בירמן וסמית, "לבשה המשפחה שחורים, הלכה לתפילה בציבור בבוקר, והקדישה את שאר היום ללימודי מקרא ולעיסוקי 'תיקון עצמי' אחרים". גם אביו וגם סבו היו קציני צבא שהפכו למיסיונרים, והם עסקו במסירות, בנוסף לעיסוקים אחרים, בעידוד יהודים להמיר את דתם. לעתים קרובות חיה משפחת וינגייט חיי עוני, למרות היותה נצר לשושלות סקוטיות ונורמניות מכובדות. בין בני דודיו הידועים של אורד היו סר רג'נלד וינגייט, המושל של סודן, ותומס אדוארד לורנס ("לורנס איש ערב"), שזכה לתהילה בעקבות עלילותיו בחצי האי ערב במהלך מלחמת העולם הראשונה.

בבית הספר התגלה וינגייט כנער חסר ייחוד, שאינו מתעניין בספורט ואינו מצליח מבחינה חברתית. למרות שתכופות היה מיואש ומדוכא, טיפח וינגייט תחושה עזה של ייעוד אישי, אמונה שהוא נועד למעשים גדולים, להנהגת צבאות, לשחרור אומות. לאחר שסיים את לימודיו באקדמיה הצבאית ב־1923, למד ערבית על בורייה בבית הספר למדעי המזרח בלונדון ונשלח לשרת כקצין בכוח ההגנה של סודן. כשלחם שם בשודדים, פיתח טקטיקה של הכה-וברח ושיטות ללוחמת לילה שבהן עתיד היה להשתמש מאוחר יותר, בתוצאות מדהימות, בקרבות גדולים בהרבה. "מסע מוצלח ביותר, שנוהל במרץ רב ומתוך שיקול דעת מצוין", העיר מפקד הכוח על סיור ארוך טווח אחד

שווינגייט פיקד עליו. אך וינגייט חווה גם תקופות ממושכות של דיכאון – "התקפי עצבים", הוא קרא להן – שאותן הצליח לשאת רק על ידי חזרה בלתי פוסקת על המשפט "אלוהים הוא טוב". כבר אז החל להפגין חלק מן השיגעונות שהפכו לסימן ההיכר שלו בהמשך: אכילת בצל נא, מיצוי תה דרך הגרביים שלו, קבלת אורחים בעירום.

לקראת סוף תקופת שירותו בסודן, החל וינגייט לגלות עניין באפשרות למצוא את נווה המדבר המיתי זרזורה. כשתכנן מסע לאיתור המקום, הוא התכתב עם הרזון לאדישלאוש דה אלמאשי, הארכיאולוג ההונגרי הנודע ששימש מאוחר יותר כמודל לגיבור הסרט הפצוע האנגלי. על אף שווינגייט לא מצא את זרזורה, הוא ערך מחקר קרטוגרפי חלוצי שזכה לשבחים מהחברה הגיאוגרפית המלכותית. בדרכו להציג את ממצאיו בלונדון פגש בחורה צעירה, יפה, מלאת חיים ועצמאית – לורנה פטרסן. למרות שהייתה צעירה ממנו בחמש-עשרה שנה, תוך זמן קצר באו בברית הנישואין.

בספטמבר 1936 נתמנה וינגייט לתפקיד מודיעיני בכוחות המנדטוריים הבריטיים בארץ ישראל, והוענקה לו דרגת סרן. לא היו לו קודם לכן יחסים קרובים עם יהודים או היכרות ישירה עם הציונות. דבר זה, ועימו מהלך חייו כולו, עמד להשתנות באופן קיצוני במהלך השבועות הבאים. על אף שהכשרתו הלשונית והניסיון הצבאי שלו עשויים היו לנטוע בו נטייה לקבלת ההשקפות הפרו-ערביות, שמרבית הפקידים הבריטים החזיקו בהן, החל וינגייט לקרוא בלהט על ההיסטוריה של ארץ ישראל ושל היישוב היהודי והפך בעקבות זאת לציוני מסור. הוא ביקר ביישובים יהודיים ברחבי הארץ, לימד את עצמו עברית, וזכה באמונם ובידידותם של המנהיגים הציונים חיים וייצמן ומשה שרת. במתחו ביקורת על המדיניות הבריטית בארץ ישראל במכתב לבן דודו רג'נלד, כתב וינגייט:

נאמנותם של היהודים נתונה לאימפריה. היהודים הם אנשים העומדים בדיבורם – הם תמיד היו כאלה – למעשה זוהי תלונתם העיקרית של הנוצרים נגדם. ישנם 15,000,000 יהודים בעולם ופלשתינה תוכל לקלוט הרבה יותר ממיליון תוך שבע שנים. אין לך שמץ של מושג מה הם כבר עשו כאן. היית מתמלא פליאה למראה המדבר הפורח כמו שושנה; חקלאות אינטנסיבית בכל מקום – אנרגיה, אמונה, יכולת וכושר המצאה כאלו שהעולם עוד לא ראה. ראיתי את היהודים בקבוצות. אני מבטיח לך שהם יהיו כוח לוחם טוב יותר מזה שלנו. עלינו רק לאמנו. הם יציידו אותנו.

פלשתניה חיונית לאימפריה שלנו – האימפריה שלנו חיונית לאנגליה –
ואנגליה חיונית לשלום העולם.

וינגייט דחק בבריטניה "לקדם את הקמתה של קהילה יהודית אוטונומית בכל
האמצעים שבאמתחתה", כשהוא מוסיף ומנבא רעות: "למען השם, הבה נעשה
משהו צודק והגון לפני שהיא [מלחמת העולם] תבוא. הבה נקיים את
הבטחותינו ליהודי העולם ונבייש את שטן הנאציזם, הפשיזם והדעות
הקדומות שלנו עצמנו".

וינגייט היה להוט להקדיש את כשרונותיו למטרה זו, והוא לא נאלץ
להמתין זמן רב. המופתי של ירושלים פתח זה לא מכבר במרד צבאי וכלכלי
מתואם במגמה לסלק את הבריטים מארץ ישראל ולהביא את הקץ על המפעל
הציוני. התקוממות זו הייתה אז בשיאה, והיא בודדה יישובים יהודיים והכניסה
אותם לעמדת התגוננות. וינגייט הציע ליצור יחידות של אנשי קומנדו בעלי
כושר ניידות גבוה שייטלו לידיהם את היזמה ויכו בעוצמה בלוחמי הגרילה
הערבים בתוך הכפרים שאירחו אותם. הרעיון לחמש יהודים כדי שיפעלו נגד
הערבים זעזע את הרשויות הבריטיות, אך וינגייט איגף אותם והביא את
תכניתו בפני מפקד הכוחות הבריטיים במזרח התיכון, הגנרל ארצ'יבלד ויבל,
שהיה לו לפטרון בכל המערכות שניהל – בארץ ישראל, באתיופיה ובבורמה.
באישורו של ויבל הקים וינגייט את פלוגות הלילה המיוחדות, כוח מעורב
של קצינים בריטים ונוטרים יהודים. כשהמטה הראשי שלו בקיבוץ עין
חרוד שבעמק יזרעאל, קרוב למעיין שלידו הקים גדעון התנכ"י – גיבורו של
וינגייט – את מחנהו, הצליח הפל"מ להפסיק כמעט לחלוטין את ההתקפות
הערביות בצפון. דור שלם של מפקדי צה"ל לעתיד למדו את הטקטיקות שלהם
מווינגייט, אימצו את התעלמותו מדרגה ומפרוטוקול, וקיבלו את דרישתו
שקצינים ישמשו דוגמה בכך שיובילו את אנשיהם בקרב – וזהו המקור של
קריאת הקרב האגדתית של צה"ל "אחרי". "אתם החיילים הראשונים של הצבא
היהודי", היה מזכיר לאנשיו לפני היציאה למשימה, והיה מדקלם להם טקסטים
מקראיים שתיארו את חבל הארץ שהיו עתידים לעבור בו וניבאו להם ניצחון.
עבורם, וינגייט לא היה סתם "המפקד" – הוא היה "הידיד".

חבריו ופיקודיו של וינגייט, נוצרים ויהודים כאחד, זוכרים אותו כאדם
בעל כוח עמידה בלתי מוגבל, בעל חוש ניווט מופלא וחוסר פחד מוחלט.
"אדם מאוד יוצא דופן", אמר סגן רקס קינגקלארק. סרן ג'ון האקט תיאר
אותו כ"חייל פוריטני, בעל רוח לחימה, מסור, במסורת חיילי קרומוול, עם

תנ"ך ביד אחת ושעון מעורר בשנייה". "נדהמנו", נזכר יוצא הפל"מ צבי ברנר, כשהוא מתאר את הסיור הראשון שלו עם וינגייט. "רק הוא היה מסוגל להוביל אותנו בכזה שטח ובכזה ביטחון". בהתנגשות בדבורייה ביולי 1938 נפגע וינגייט מכמה כדורים כבר בשלב מוקדם בקרב ודימם מאוד, אך המשיך לפקד על אנשיו עד לניצחון – מעשה גבורה שבזכותו העניק לו הצבא הבריטי אחד מאותות ההצטיינות הגבוהים ביותר שלו – עיטור השירות המצטיין. אך היה לווינגייט גם צד פחות הרואי: צד מהיר חמה, נתון למצבי רוח, הפכפך. לא אחת אירע שהכה חיילים שאכזבו אותו, ועשה שימוש בענישה קולקטיבית נגד כפריים ערבים שנחשדו בעזרה ללוחמי גרילה. בירמן וסמית מתארים כיצד, לאחר שנודע לו על רצח חברו הקרוב, איש עין חרוד חיים שטורמן ("יהודי דגול", הספידו וינגייט, "ידיד הערבים, שנהרג בידי הערבים"), הוציא מפקד הפל"מ את אנשיו למסע הרס בשכונה הערבית של בית שאן, בסיסם המשוער של המורדים. במהלך הפשיטה גרמו כוחותיו של וינגייט נזק לרכוש ופצעו מספר אנשים – כמה מהם נפצעו אנושות, לפי כמה דיווחים.

ראולם, מה שנתפש כבלתי נסבל בעיני הצבא הבריטי לא היה מעשיו החרגים של וינגייט, אלא תמיכתו ביהודים, והצלחתו לרכוש את אמונם. לכן, כאשר ביקש וינגייט חופשת מולדת בלונדון, כמה שבועות לאחר שנפצע בדבורייה, ולאחר שניצל מניסיון התנקשות בידי תוקפים ערבים, נענו הממונים עליו בשמחה לבקשתו. זה היה באוקטובר 1938, עת ועידת מינכן שבה בגדה בריטניה בצ'קוסלובקיה, ימי השלב האחרון בנסיגתה מהבטחותיה בהצהרת בלפור. וינגייט ניצל את זמנו בלונדון לפעילות בלתי נלאית לטובת העניין הציוני. הוא הפציר במנהיגות הציונית להציב לבריטניה אולטימטום – אם לא תכבד את התחייבויותיה, תפסיד את נאמנותם של היהודים – וטען בזכות העניין הציוני בעיתונות ובפני שר המושבות מלקולם מקדונלד. בשובו לפלשתינה בדצמבר מצא שנאסר עליו כל מגע נוסף עם הפל"מ, שפורק זמן קצר לאחר מכן, והוא הועבר חזרה לבריטניה.

במאי 1939 פורסם הספר הלבן, שהטיל הגבלות קשות על עליית יהודים ועל רכישת קרקעות בארץ ישראל. אף על פי כן, וינגייט לא נרתע. עם פריצתה של מלחמת העולם השנייה ניהל מסע שכנוע לכינונה המייד של מדינה יהודית בארץ ישראל ולהקמת צבא יהודי, שאותם ראה כ"הכרח לאסטרטגיה המוסרית של מלחמה זו... לצדק אנושי ולחופש". יחסיו עם

ההנהגה הציונית עמדו על סף פיצוץ, משום שזו לא הייתה די תקיפה לדעתו בעמידתה על דרישות אלו. המשך החיכוכים נמנע כאשר וייבל הורה לווינגייט לעבור לאתיופיה, כדי להשתמש שם בשיטות לוחמת הגרילה שלו לבלימת הפשיסטים האיטלקים.

פעילותו הצבאית של וינגייט באתיופיה הוכתרה בהצלחה. עם מספר זעום של קצינים בריטים ובני שבטים הרריים – כוח גדעון, הוא קרא להם – הצליח וינגייט, כעת סגן אלוף, להכניע באמצעות תחבולה כוח אויב של 14,000 איש, ורכב על סוס לבן לתוך אדיס אבבה שזה עתה שוחררה.

למרות שהיה מוכן למות בלחימתו עליה, הייתה אתיופיה עבור וינגייט רק אמצעי כדי לחזור לארץ ישראל בדרגה גבוהה יותר ויתר השפעה בצבא. במהלך המערכה כולה התעקש להחזיק על ידו יוצא פל"מ כשלישו הצבאי, ועמד על כך שרופאים יהודים מארץ ישראל יטפלו בפצועים. בפסח ערך לחיליו היהודים ליל סדר בתנאי שדה, ונשא בפניהם "נאום ציוני מרגש", דברי שלישו עקביה.

כמו בארץ ישראל, גם באתיופיה עורר וינגייט את עוינותם של הממונים עליו בשל יהירותו, הזלזול בהיררכיה, ותמיכתו בשחרורה של אתיופיה מכל אימפריה שהיא, איטלקית או בריטית. "לתת לגזעים השחורים של אפריקה הזדמנות להגשים ציביליזציה חופשית", כתב בשיא הקרבות שם, "זו מטרה ראויה למות עבורה והולמת יותר מסתם הגנה על ערימת הזבל שלך". למרות שווינגייט זכה שוב בציון לשבח על עלילותיו באתיופיה, הנהגת הצבא לא סלחה לו על עזות המצח שלו ועל תמיכתו בעצמאותם של עמי אפריקה. וינגייט נשלח לקהיר לחכות למינוי חדש, ושם נרקב במשך חודשים בעוד הקרב על צפון אפריקה מתנהל במלאו עוזו. חסר מעש, מדוכא וסובל ממלריה חריפה, ניסה בלילה אחד ביולי 1941 לחתוך את ורידי צווארו. הוא נשאר בחיים לאחר ניסיון ההתאבדות הזה, ובמהלך החלמתו הארוכה והכואבת, כשחבריו לקצונה מתרחקים ממנו, זכה לשורה ארוכה של מבקרים מארץ ישראל, ובהם בן-גוריון.

ייתכן שהסאגה של וינגייט הייתה מסתיימת בנקודה זו אילולא התערב וייבל שוב. הגנרל, כעת מפקד זירת המזרח הרחוק, קיבל את תכניתו של וינגייט ליחידת "חדירה ארוכת טווח" שתפעל מאחורי קווי האויב בבורמה. היפנים, שנחשבו על ידי הבריטים לבלתי־מנוצחים בג'ונגל, עמדו אותו זמן לפלוש להודו. הפושטים של וינגייט – "צ'ינדיטים", כך קרא להם מאוחר יותר, על

שם האריה הבורמזי המיתולוגי – היו התקווה האחרונה של הבריטים באזור. למרות שהצבא המשיך להתנגד ליזמותו, הצליח וינגייט לבנות את החיל שלו, ולהציעו בינואר 1943 מעבר להרי ההימליה הסיניים אל תוך בורמה.

הקרבות היו אכזריים. שליש מאנשיו של וינגייט אבדו, ורוב הנותרים הפכו לא־כשירים לשירות. ואולם, הצ'ינדיטים הצליחו לסכל את תכנית הפלישה של יפן, ולנפץ את מיתוס העליונות היפנית. בשוּבוּ למולדת מצא וינגייט כי הפך לאישיות מפורסמת ולחביבו של ראש הממשלה צ'רצ'יל, שלקח אותו ואת לורנה רעייתו לפגישה עם הנשיא רוזוולט בוועידת הפסגה של בעלות הברית בקוויבק. שם, בפני מנהיגי העולם החופשי, הציג את תכניתו להשתמש בכוחות קטנים וניידים כדי להביס את היפנים בבורמה, והיא התקבלה. לאחר שנים של השמצה על ידי הממונים עליו בצבא, זכה וינגייט סוף־סוף להכרה בצדקתו. ברם, את פירות ההצלחה התכוון לקטוף לא בבורמה, אלא בארץ ישראל. גם עכשיו חלם לשוב ל"ארץ ישראל" (כך קרא לה, ולא "פלשתינה"), ולעבוד את האדמה עד שייקרא להוביל את הצבא היהודי לניצחון ולעצמאות. באחד ממכתביו האחרונים ללורנה, שהייתה ציונית לא פחות נלהבת ממנו, כתב וינגייט תעתיק של הפסוק העברי "אם אשכח ירושלם תשכח ימיני", בהוסיפו את תפילתו ש"גורלנו ייקחנו לשם יחדיו, למקום ולעבודה שאנו אוהבים".

בתחילת 1944 פיקד וינגייט, כעת אלוף, על כוח צ'ינדיטים גדול פי ארבע מן הראשון. הוא הוביל את אנשיו חזרה לתוך בורמה, אך במרץ 1944, כשטס לעמדה קדמית, התרסק מפצץ המיצ'ל שהטיס אותו בג'ונגל. שום שריד ניתן לזיהוי של וינגייט לא נמצא, מלבד קסדתו המיוחדת שהייתה סימן ההיכר שלו. מאוחר יותר, היו שהאשימו את אויביו הבריטים בהפלת המטוס, אבל העניין לא הוכרע. מכיוון שחמישה מתוך תשעת האנשים שטסו ב'מיצ'ל' היו אמריקנים, נקברו שרידיהם המשותפים בבית הקברות הלאומי בארלינגטון שבארצות־הברית, הרחק מן המקומות שבהם זכה וינגייט להערצת גיבורים. אורד וינגייט, שמלאו לו בדיוק ארבעים ואחת שנים כשנהרג, לא ראה מעולם את בנו ג'ונתן שנולד חודשיים מאוחר יותר, וגם לא זכה לראות את תקומתה של המדינה היהודית שאלה כה השתוקק. אך מדינה זו הנציחה את זכרו במכון וינגייט, בית הספר הגבוה לחינוך גופני ליד נתניה, ובכפר הנוער "ימין אורד" ליד חיפה, כמו גם בשמותיהם של עשרות רחובות וכיכרות ברחבי הארץ.

רינגייט של אש בלילה הוא דמות אנושית מדהימה, חריפה ובלתי צפויה, העומדת בניגוד מוחלט לרוצח קר המזג והחד-ממדי שתום שגב מתאר בימי הכלניות. מפתה להסביר את ההבדל בכך שלשגב, בניגוד לכותבי הביוגרפיות האנגלים, הייתה גישה לעדויות של חיילים ופוליטיקאים דוברי עברית שמן הסתם הכירו את מגרעותיו של וינגייט מקרוב. אלא שהמקורות העבריים ברובם המוחלט מחמיאים לווינגייט. התשובה נעוצה, אם כן, בפרספקטיבה שהנחתה את כתיבתו של שגב, ובדרך שבה השתמש במקורות.

כך, לדוגמה, הייתה אחת ממטרותיו העיקריות של שגב להראות שההתנגדות לווינגייט באה לא רק מצד הדרגים הגבוהים בפקידות הבריטית, אלא גם מצד ההנהגה היהודית בארץ ישראל. לשם כך הוא מצטט מנהיג בכיר ביישוב, משה שרתוק (מאוחר יותר שרת), שאמר לוועד הפועל של הסוכנות היהודית כי מבצעי הפל"מ של וינגייט נתקלו ב"מעצורים פנימיים קשים מצד טובי אנשינו", אשר טענו שפעילות מסוג זה "אינה הולמת אותנו". ושגב מפרש את דברי שרתוק: הם "חששו גם שהיא [הפעילות] תקלקל לתמיד כל סיכוי לחיים משותפים עם הערבים". אלא שלאמיתו של דבר אמר שרתוק רק זאת:

הן [הפעולות] תקלקלנה בהכרח את היחסים עם הכפרים הערביים השכנים. פעולות כאלו, לדעתם, יכול רק צבא לפעול, אך לא המשקים שלנו. משום גישה זו לא ניתנה במקרים רבים העזרה הדרושה לפעולות, לא בצעדים הראשונים החלוציים וגם לא אחר כך כאשר הדבר קיבל את אישור השלטונות (שרת, 'יומן מדיני': 1938, כרך ג, עמ' 202).

במילים אחרות, הסיבה שבגללה התנגדו "טובי אנשינו" לפל"מ לא הייתה, כפי ששגב טוען, הסיכון שנשקף מצדו להרמוניה הערבית-יהודית, אלא סירובם של הבריטים לגבות את הפעולות בעוצמת אש מספקת, שבגללו נותרו היישובים חשופים לפעולות נקם. הבעיה לא הייתה שפלוגות הלילה היו חזקות מדי, אלא שלא היו חזקות דיין. שגב בוחר גם לא לכלול את קריאתו של שרתוק, באותו נאום, ל"הרחבת טווח הפעולה ולהגדלת היסוד ההתקפי בכוח ההגנה שלנו", ועימה גם את הדברים שכתב על וינגייט: "הקצין ההוא שכה מסור לנו בלב ובנפש".

ברוח דומה טוען שגב שחייליו היהודים של וינגייט בפל"מ האשימו אותו בחוסר שפיות: "מאחורי גבו אמרו שהוא מטורף", הוא כותב. הערת שוליים

לקביעה זו מובילה את הקורא לארכיון הציוני המרכזי, לעדותו של חיים לבקוב, חבר בפל"מ שסיפר כי לוחם אחר בכוח, ישראל כרמי, כינה את וינגייט בהזדמנות אחת "משוגע", לאחר ויכוח. מתברר, אם כן, ש"הם" לא כינו את וינגייט "משוגע" מאחורי גבו. רק אדם אחד עשה זאת, פעם אחת, ואותו אדם, ישראל כרמי, הפך מאוחר יותר לאחד מחסידיו הנלהבים ביותר של וינגייט, והספר שכתב מלא שבחים למפקדו לשעבר.

למעשה, בחינה של המקורות ששגב משתמש בהם כדי להראות שאנשיו של וינגייט הסתייגו ממפקדם מגלה ביטויים חוזרים ונשנים של הערצה לווינגייט מצד אלה ששירתו תחת פיקודו. כך למשל מצטט שגב מהספר מטהרן וחזרה מאת ציון כהן כדי לאשש את טענותיו בדבר אכזריותו של וינגייט, אך הוא מתעלם מן השבחים שחלק כהן לווינגייט כשאמר שהוא "דיד גדול ונאמן של עם ישראל ושל היישוב העברי... [אשר] הניח את היסודות של צבא ההגנה לישראל". גם בעדותו של חיים לבקוב שגב אינו מעוניין, כאשר זה מדבר בהערצה על וינגייט: "כל ההתנהגות שלו, ההליכה בלי גששים, בלי פחד, נטעה בי בכל אופן, את ההרגשה שיש ביטחון, שהולכים עם אדם היודע מה לפניו". שגב מצטט את עדותו של חבר אחר בפל"מ, המזוהה רק בשמו הפרטי אפרים, כדי להראות שווינגייט רקח מדי פעם תכניות קרב נמהרות שלא הגיעו לכלל ביצוע, אך הוא מבכר להתעלם מהעדותיו החיוביות של אפרים בנוגע לווינגייט, ובכללן ההערה הבאה:

קשה להעריך את מעשיו ופעולותיו לביטחון הארץ, כי רבה מאוד התועלת שהספיק להביא למפעלנו בתקופת חייו הקצרים. אין ביטוי נאמן, אשר יוכל לבטא את הרגשתנו והוקרתנו לאיש ומפעלו. הדבר היחידי, שיש לנו לאמר באבדנו, כי דרכי מפעלו ונאמנותו – יעמדו לעינינו תמיד, ולאורם נמשיך בבניין הארץ והגנתה. (הארכיון הציוני המרכזי, עדויות אפרים, S25/10685, עמ' 4)

שגב גם מתאמץ מאוד להוכיח שווינגייט היה חסר רחמים ואכזרי. בפסקה אחת מתואר וינגייט כשהוא מסתער לתוך הכפר הערבי דנה, מורה לגברים הבוגרים להתפשט ואז מצליף בהם. "הייתה זו תמונה מחרידה", נזכר יוצא הפל"מ בעדות ששגב מצטט מן הארכיון הציוני המרכזי (מסמך S25/10685, עמ' 3-4). אך קריאה בתיק מגלה שיוצא הפל"מ הנזכר אינו מייחס פעולות אלו לווינגייט, אלא ל"קצין בריטי" אנונימי. הוא מתאר את מזג האוויר הקר

והסוער ששרר בדנה באותו יום – ושתי הפעולות של וינגייט בכפר נערכו בקיץ. בנוסף, העדות ממקמת את מאורע ההצלפה בתקופה שאחרי אוקטובר 1938, כאשר וינגייט כבר לא פיקד על הפל"מ.

אין בכך כדי לומר שווינגייט לא היה מסוגל לחרוג מן המותר. המרד הערבי היה עימות ברוטלי במיוחד שבו רק לעתים רחוקות ניתן היה להבחין בין הלוחמים לאזרחים, וזוועות היו שכיחות משני הצדדים. אחת ההתפרעויות שגב מייחס לווינגייט התרחשה מיד לאחר הטבח של תשעה-עשר יהודים בטבריה, שאחד-עשר מהם היו ילדים שנשרפו למוות במיטותיהם. נוסף על כך, כפי שתואר באש בליה, וינגייט עצמו התייסר כל הזמן בשל ההשלכות המוסריות של פעולותיו הצבאיות, וניסה למנוע, במידת האפשר, את הפגיעה בחפים מפשע. "וינגייט הדגיש תמיד שאל לפלוגות להתעלל בשבויים או באזרחים ערבים", כותבים בירמן וסמית, גם אם הוא עצמו "לא תמיד נהג כפי שהטיף". המחברים מצטטים את צבי ברנר, שהיה צמוד לווינגייט בתקופת הפל"מ:

בעיית הענישה... [ו]מוסר המלחמה הייתה דבר שהעסיק מאוד את וינגייט. מצד אחד, הוא תבע שהחפים מפשע לא ייפגעו. מצד שני, הוא הבין שהוא עומד בפני דילמה: האם ניתן לשמור על כלל זה במלחמה נגד כנופיות המקבלות סיוע מתושבי הכפרים?

זוהי, כמובן, אחת הבעיות המוסריות המרכזיות העומדות בפני קציני צבא בכל הארצות, ובכלל זה בישראל, מזמנו של וינגייט ועד היום: כיצד ניתן להילחם באויב המתאמץ לטשטש את הגבולות בין הצבאי לאזרחי, ומנצל את חוסר הבהירות לתועלתו? כאשר מדובר במלחמת גרילה אכזרית כמו זו שווינגייט היה מעורב בה, לא הוגן ואף פשטני להציג, כמו שגב, כל פעולה נגד מטרה "אזרחית" כמעשה שאי-אפשר להצדיקו מבחינה מוסרית.

גם אם נכיר בכך שהתנהגותו של וינגייט חצתה מדי פעם את הקו של מה שהיה הולם מבחינה מוסרית, עדיין יש משהו מוטעה בהצבת שגיאות אלה בלבה של הערכה כוללת על חייו ומלאכתו של האיש, כפי שעושים שגב ואחרים. דוגמה מובהקת למגמה הזאת היא מכתב למערכת שכתב דן יהב, היסטוריון וגיאוגרף מאוניברסיטת תל אביב, בתגובה לביקורת

מאוזנת ושקולה על אש בלילה שכתב בני לנדאו בעיתון הארץ בפברואר 2000. ירב האשים את לנדאו בכך שלא הדגיש די את מאפייניו השליליים של וינגייט, שאותו הוקיע כאדם ש"ראה את המציאות הסבוכה 'דרך כוונת הרובה'", ו"עסק בענישה קולקטיבית, בפגיעה בחפים מפשע, בביזה, בהריגה אקראית... ובהשפלה בלתי מבוקרת".

מבקרים אלה מתעלמים מן העובדה שווינגייט הקדיש עצמו להשגת עצמאות ליהודים בתקופה שבה השימוש בכוח היה חלק הכרחי מהשגת מטרה זו – כאשר כמעט אף אחד אחר לא היה מוכן או יכול להעניק ליהודי ארץ ישראל את הסיוע שהזדקקו לו כדי להשיג זאת. ככלות הכל, בעת ההיא, לאחר עלייתו של היטלר, לא השתרך לפתחו של היישוב בארץ תור ארוך של אנשי צבא בריטים מבריקים שהציעו להושיט לו עזרה. למעשה, היה רק אחד.

אם נבחן אותה בהקשר זה, ברור שתרומתו של וינגייט לעניין המדינה היהודית הייתה מכרעת ובת־קיימא. ואכן, למרות הביקורת הנמתחת עליו, אוהדי הציונות ברחבי העולם ממשיכים לראות את וינגייט כפי שהוא מוצג באש בלילה: דמות מורכבת, אך ראויה לכבוד ולהכרת טובה.

להוקרה הזאת הייתי עד כשביקרתי בבית הקברות הלאומי בארלינגטון. לא תמיד פשוט כל כך לאתר קבר מסוים בין השורות האינסופיות והאחידות, אך הצלחתי למצוא את מבוקשי בקלות. קברו של וינגייט היה היחיד בין כולם שהיה מקושט בכמה מן האבנים הקטנות שיהודים נוהגים להניח על הקבר. ותחת אחת האבנים הללו מצאתי פתק כתוב בכתב יד. הנייר היה מקומט, הכתב מטושטש בשל הגשם, ורק מילה אחת בודדה ניתנה עדיין לקריאה. היה כתוב בו בעברית: לידיד.

מיכאל אורן הוא עמית בכיר במרכז שלם בירושלים, ועורך עמית בחכלת.